

Ομοιότητες πλατωνίζοντος και ορθόδοξου μυστικισμού

Αποδείξεις ότι οι ορθόδοξοι πατέρες και διδάσκαλοι της Εκκλησίας έλαβαν πλατωνίζουσες ιδέες και τις προσαρμόσαν στην εβραϊκή σκέψη των Γραφών. Εδώ, εξετάζεται πως ο Φίλων ο Αλεξανδρεύς και ο Πλάτων επηρέασαν την πατερική μυστική παράδοση.

Πίνακας περιεχομένων

- 1. Πρόλογος
- 2. Πνευματικές αναβάσεις
- 3. Αποφατική μέθοδος και αφαιρέσεις
  - 4. Προσέγγιση του θείου
- 5. Η θεωρία του νου, έχει ως προϋπόθεση την κάθαρση και την νύψη
  - 6. Η περί του «Λόγου» διδασκαλία
    - 7. Άτρεπτο το θείο
  - 8. Τί θεάται από τον Θεό και πώς
    - 9. Θεϊός έρωσ και έκσταση
    - 10. Η Τριάδα στον Φίλωνα

1. Πρόλογος

Μυστικισμός είναι η ένωση του ανθρώπου με τον Θεό. Μυστικισμός υπάρχει σε κάθε θρησκεία, αλλά και σε κάποια ιδεαλιστικά φιλοσοφικά συστήματα.

Όταν λέμε ότι ο πλατωνισμός επηρέασε την ορθόδοξη παράδοση, δεν εννοούμε ότι η χριστιανική Εκκλησία πήρε αυτούσια την πλατωνική σκέψη και την αντέγραψε στα κείμενά της. Εννοούμε ότι πήρε κάποια **συμβατά** στοιχεία, τα οποία **επεξεργάστηκε** και τα **προσάρμοσε** στην εβραϊκή σκέψη, όπως αυτή εκφράζεται στην Γραφή. Για την ακρίβεια, πήρε τον πλατωνισμό όπως αυτός διαμορφώθηκε στην σκέψη του Φίλωνος. Για αυτόν τον λόγο, δεν θα τονίσουμε τις διαφορές, αλλά τουναντίον, θα επιμείνουμε στις ομοιότητες. Με αυτόν τον τρόπο θα φανεί καλύτερα η εξάρτηση της χριστιανικής μυστικής θεολογίας (άμεσα συνδεδεμένη με το περίφημο «πατερικό βίωμα»), από την σκέψη του μη χριστιανού Φίλωνος του Αλεξανδρέα.

Ας ξεκινήσουμε λοιπόν από τον Φίλωνα, αναφέροντας ποιός ήταν και πώς επηρέασε την μετέπειτα χριστιανική παράδοση με το έργο του.

Η γέννηση του Φίλωνος τοποθετείται μεταξύ του 20-15 π.κ.ε., από Ιουδαίους γονείς. Σπούδασε στην Αλεξάνδρεια, όπου ήταν ένα από τα μεγαλύτερα πνευματικά κέντρα της εποχής, σημείο συνάντησης πολιτισμών, θρησκειών, και φιλοσοφιών. Εκεί μυήθηκε στην πλατωνική σκέψη κυρίως, και γνώρισε τις μυστηριακές λατρείες της εποχής του. Παράλληλα όμως, κράτησε και τις πατρώες -για αυτόν- παραδόσεις. Το σύστημα που ανέπτυξε ήταν θρησκευτικό-φιλοσοφικό, όπου προσπάθησε να ερμηνεύσει τις ιουδαϊκές γραφές υπό την σκέψη του Πλάτωνα. Αυτό όμως δεν γίνεται όταν κανείς ερμηνεύει κατά γράμμα τις Γραφές. Για αυτόν τον λόγο κατέφυγε σε πιο πνευματικές ερμηνείες, χρησιμοποιώντας την αλληγορική μέθοδο. Με αυτόν τον τρόπο προσπάθησε να απαλείψει το βάρβαρο και ανθρωπομορφικό στοιχείο, με το οποίο παρουσιάζεται ο Θεός στην ιουδαϊκή γραμματεία. Δεν περιορίστηκε μόνο σε αυτό όμως. Κατά ανάλογο τρόπο ερμήνευσε και τα βιβλικά «πρότυπα».

Το αποτέλεσμα όμως ήταν να αλλοιώσει και τον πλατωνισμό αλλά και τις ιουδαϊκές Γραφές. Για παράδειγμα, σε καμία των περιπτώσεων δεν θα μπορούσε να συμβιβαστεί το ότι ένας Θεός οργίζεται συνεχώς και αρέσκεται στο να μυρίζει την τσίκνα από τις ζωοθυσίες, με το απαθή θείο του Πλάτωνα. Ή έναν Θεό που μεταβάλλει την άποψή του και μεταμελείται που έφτιαξε τον άνθρωπο καταστρέφοντάς τον με έναν κατακλυσμό, με το αμετάβλητο θείο της πλατωνικής σκέψης. Τα περισσότερα ερμηνεύτηκαν αλληγορικά από τον Φίλωνα.

Οι απόψεις αυτές βέβαια θεωρήθηκαν ως καινοτομία και δεν υιοθετήθηκαν από την επίσημη ιουδαϊκή ερμηνευτική παράδοση. Στην συνέχεια, θα δούμε σαφέστερα

με χωρία από το ίδιο το έργο του, το πώς επέδρασε στην σκέψη των χριστιανών πατέρων. Όμως πριν από αυτό, θα θέλαμε να παραθέσουμε τι λένε σχετικά χριστιανοί ακαδημαϊκοί.

Ο Βασίλειος Στεφανίδης, ο οποίος ήταν αρχιμανδρίτης και διετέλεσε καθηγητής στο πανεπιστήμιο Αθηνών, γράφει τα εξής στην «Εκκλησιαστική Ιστορία» του...

*Ο Φίλων υπήρξεν ο πρώτος μυστικός της μονοθεϊστικής θρησκευτικότητας και ως τοιούτος **εχρησιμοποιήθη εις τον χριστιανικόν μυστικισμόν**. Αλλά και γενικότερον εθεωρήθη χρήσιμος υπό των χριστιανών θεολόγων και **επέδρασεν απ' αυτών**. Αύτη είναι η μεγάλη σημασία του Φίλωνος.*

(σ. 24)

Επηρέασε πολλούς χριστιανούς πατέρες, εκκλησιαστικούς συγγραφείς, ακόμα και ολόκληρες θεολογικές σχολές. Ο Στυλιανός Παπαδόπουλος που διετέλεσε καθηγητής πατρολογίας στο πανεπιστήμιο Αθηνών, αναφέρει ότι δεν κατανοούνται «οι Αλεξανδρινοί θεολόγοι χωρίς την ερμηνευτική του Ιουδαίου Φίλωνα» (Πατρολογία, τ. Α, σ. 80). Αλλού αναφέρει ότι χωρίς τον Φίλωνα «δεν μπορούμε να έχουμε ορθή εκτίμηση της αλεξανδρινής θεολογίας του Κλήμεντα ή του Ωριγένη ή ακόμα και του Γρηγορίου Νύσσης» (ο. π. σ. 139). Στον δεύτερο τόμο της πατρολογίας του, αναφέρει: «Στην πρώτη εποχή της δράσεως του ο Αμβρόσιος επηρεάζονταν αμεσότερα από τους στωικούς για την ηθική **και από τον Φίλωνα** για την ερμηνεία» (σ. 647). Για να καταλάβουμε το πόσο σπουδαίος θεολόγος είναι ο Αμβρόσιος Μεδιολάνων για τους χριστιανούς, αρκεί να πούμε ότι κατέχει την ίδια θέση με τον Βασίλειο και τον Αθανάσιο. Για τον ίδιο εκκλησιαστικό πατέρα και διδάσκαλο της χριστιανικής Εκκλησίας, αναφέρεται: «Τελευταία, οι φιλώνειες πηγές των παλαιοδιαθηκικών εξηγητικών έργων του Αμβροσίου μελετήθηκαν τόσο πολύ, ώστε μέρη ολόκληρα των έργων του να θεωρούνται **αποσπάσματα** αντίστοιχων έργων του Φίλωνα» (ο. π. σ. 650).

Ο Παναγιώτης Χρήστου διετέλεσε επίσης καθηγητής πατρολογίας, ο οποίος στον δεύτερο τόμο της πατρολογίας του, γράφει: «ο Φίλων Ιουδαίος, δύναται να θεωρηθεί **πρόδρομος** των αλεξανδρινών θεολόγων» (σ. 760). Σχετικά με το πόσο επηρέασε τον Γρηγόριο Νύσσης (τον «πατέρα» των «πατέρων» κατά την Ζ' Οικουμενική), αναφέρει αλλού...

Είχε μελετήσει με ζήλον όλα τα κείμενα τα οποία ήσαν οικεία και αγαπητά εις το οικογενειακόν και φιλικόν περιβάλλον του· τα έργα των μεγάλων φιλοσόφων,

ποιητών και ρητόρων της αρχαιότητας, ιδιαιτέρως του Πλάτωνος και του Αριστοτέλους, του μεταγενεστέρου διανοητού Φίλωνος και των Νεοπλατωνικών, τα βιβλία της Αγίας Γραφής, τα συγγράμματα των μεγάλων θεολόγων της Αλεξάνδρειας και τέλος τα κείμενα των συγχρόνων του θεολόγων. Η οξύτατη διάνοιά του **ηδυνήθη να επωφεληθεί όλων των αναγνωσμάτων κατά τρόπον έλλογον και εκλεκτικόν**· και όλα αυτά εβοήθησαν εις την συγκρότησιν ενός φιλοσοφίζοντος θεολογικού συστήματος, το οποίον παρά την ποικιλίαν των ερανισμάτων παραμένει σταθερώς εντός των πλαισίων της Χριστιανικής Εκκλησίας.

(Πατρολογία, τ. 4, σ. 182)

Βέβαια, αυτή η μεγάλη φιλομάθεια του Γρηγορίου Νύσσης και για πέραν της Βίβλου γνώσεις, του στέρησε τη δυνατότητα να εισαχθεί στην χορεία των «τριών ιεραρχών», των υποτιθέμενων «προστατών» των ελληνικών γραμμάτων. Ο δε Γρηγόριος ο «Θεολόγος» το επιπλήττει καλώντας τον στην «τάξη»...

Τι σου συνέβη, σοφότατέ μου φίλε, και τι κατηγορείς τον εαυτό σου κι απέρριψες τα ιερά βιβλία με το πόσιμο νερό, που διάβαζες κάποτε στον λαό ή τα κρέμασες να καπνίζονται στο τζάκι όπως κάνουν με τα πηδάλια και τις σκαπάνες τον καιρό του χειμώνα, και **πήρες στα χέρια τα βιβλία με το γλυφό νερό που δεν πίνεται** και θέλησες να σε λένε πιο πολύ ρήτορα παρά Χριστιανό; Εγώ προτιμώ το δεύτερο από το πρώτο κι ευχαριστώ τον Θεό. Μην αφεθείς, φίλε μου, για πολύ σ' αυτή τη γνώμη, αλλ' έστω κι αργά **έλα στα καλά σου**, ξαναγίνε αυτό που ήσουν, δώσε λόγο στους πιστούς, δώσε λόγο στο Θεό, στο θυσιαστήριο και στα μυστήρια από τα οποία ξεμάκρυνες.

(ΕΠΕ, τ. 7, επιστολή 11, σ. 33)

Τέλος, θα αναφέρουμε τι γράφει και η «Ηθική και Θρησκευτική» εγκυκλοπαίδεια σχετικά...

Εκ των βιβλίων της Καινής Διαθήκης εκείνο το οποίον παρουσιάζει χαρακτηριστική συγγένειαν προς την φιλώνειον σκέψιν είναι η προς Εβραίους επιστολή, ο συγγραφεύς της οποίας φαίνεται λίαν εντριβής περί τον πλατωνισμόν, την αλεξανδρινήν φιλοσοφίαν και την αλληγορικήν μέθοδον. Πολλοί ερμηνευταί δέχονται ότι ο συγγραφεύς της προς Εβραίους επιστολής είχε γνώσιν των έργων του Φίλωνος.

(τ. 11Γ, σ. 1162)

Παρακάτω, «**Επίδρασιν του Φίλωνος** διπιστώνουν πολλοί ερευνηταί εις τα συγγράμματα εκκληστικῶν τινῶν συγγραφέων και πατέρων».

Και παρακάτω, «Πολλάς χαρακτηριστικὰς διδασκαλίας του Φίλωνος, υπό άλλην βέβαια πλέον **επεξεργασμένην** μορφήν, ευρίσκομεν εις τους Πατέρας της Εκκλησίας».

Συνεπώς, η Ορθόδοξη Εκκλησία χρωστά την μυστική (ή νηπτική) διδασκαλία της, σε έναν Ιουδαίο που επηρεάστηκε από φιλοσοφικά συστήματα, τον Φίλωνα. Καμία «αποκάλυψη».

2. Πνευματικές αναβάσεις

Απόδειξη της υπάρξεως του αοράτου Θεού, είναι η ίδια η ορατή δημιουργία. Η τάξη που υπάρχει δεν μπορεί να οφείλεται κάπου αλλού παρά στην θεϊκή πρόνοια. Αυτό αποτελούσε επιχείρημα επί αιώνες, από πλευράς θεϊστών.

Διαβάζουμε στον Φίλωνα τον Αλεξανδρέα...

*Ὅσπερ γὰρ εἰς εὐνομον πόλιν τόνδε τὸν κόσμον παρελθόντες καὶ θεασάμενοι γῆν μὲν ἀρετῶσαν ὀρεινήν καὶ πεδιάδα, σπαρτῶν καὶ δένδρων καὶ καρπῶν ἔτι δὲ καὶ παντοίων ζώων ἀνάπλεων, ἐπὶ δ' αὐτῆς ἀνακεχυμένα πελάγη καὶ λίμνας καὶ ποταμοὺς αὐθιγενεῖς τε καὶ χειμάρρους, καὶ ἀέρος καὶ πνευμάτων εὐκρασίας, καὶ τῶν ἐτησίων ὠρῶν τὰς ἐναρμονίους μεταβολάς, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἥλιον καὶ σελήνην πλάνητάς τε καὶ ἀπλανεῖς ἀστέρας καὶ τὸν σύμπαντα οὐρανὸν ἐν τάξεσι μετὰ τῆς οἰκείας στρατιᾶς ἡρμωσμένον, κόσμον ἀληθινὸν ἐν κόσμῳ περιπολοῦντα, θαυμάσαντες καὶ καταπλαγέντες εἰς ἔννοιαν ἦλθον ἀκόλουθον τοῖς φανεῖσιν, ὅτι **ἄρα τοσαῦτα κάλλη καὶ οὕτως ὑπερβάλλουσα τάξις οὐκ ἀπαυτοματισθέντα γέγονεν, ἀλλ' ὑπό τινος δημιουργοῦ κοσμοποιοῦ, καὶ ὅτι πρόνοιαν ἀναγκαῖον εἶναι**• νόμος γὰρ φύσεως ἐπιμελεῖσθαι τὸ πεποιηκὸς τοῦ γεγονότος. ἀλλ' οὗτοί γε οἱ θεσπέσιοι καὶ τῶν ἄλλων διεννηνοχότες, ὅπερ ἔφην, κάτωθεν ἄνω προῆλθον οἷα διὰ τινος οὐρανίου κλίμακος, **ἀπὸ τῶν ἔργων εἰκότι λογισμῶ στοχασάμενοι τὸν δημιουργόν.** («Περὶ ἀθλῶν και επιτιμιῶν και αρών», 41-43)*

Την ίδια σκέψη βρίσκουμε και στους χριστιανούς συγγραφείς...

«τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς• ὁ γὰρ θεὸς αὐτοῖς ἐφανερώσεν· **τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασιν νοούμενα καθορᾶται** ἢ τε αἰδῖος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης» (Απ. Παῦλος, Προς Ρωμαίους, 1.19-20).

«τὸν θεὸν μὴ δύνασθαι ὁραθῆναι ὑπὸ ὀφθαλμῶν ἀνθρωπίνων, **διὰ δὲ τῆς προνοίας καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ βλέπεται καὶ νοεῖται**» (Θεόφιλος Αντιοχείας, «Προς Αυτόλυκον», βιβλίο 1, 5).

«αὐτὴ δὲ ἡ τῆς κτίσεως συνοχὴ καὶ συντήρησις καὶ κυβέρνησις διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ἔστι Θεὸς ὁ τὸδε τὸ πᾶν συστησάμενος καὶ συνέχων καὶ συντηρῶν καὶ αἰεὶ προνοούμενος» (Ιωάννης Δαμασκηνός, «Ἐκθεσις τῆς Ορθοδόξου πίστεως», κεφ. 3).

Ἡ ἀνάβαση τοῦ νου ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ πρὸς τὰ νοητὰ, δὲν εἶναι κάτι που ἔφερε ὁ Χριστιανισμός. Ὁ Πλάτων το εἶχε ἐκφράσει αἰῶνες νωρίτερα. Καὶ ὁ Χριστιανισμός το ἐπανέλαβε. Αὐτὸ το βλέπουμε στὸ «Συμπόσιο» τοῦ Πλάτωνος. Ὅταν ἐρχεται ἡ ὥρα τοῦ Σωκράτη νὰ μιλήσει γιὰ τὸν Ἔρωτα, ἐνθυμούμενος κάποια παλαιότερη στιχομυθία τοῦ με τὴν Διοτίμα, ἀναφέρει τὰ στάδια τῆς πνευματικῆς ἀναβάσεως, που ἀπὸ τὸ ορατὸ μποροῦν νὰ ὁδηγήσουν στὸ ἀόρατο καὶ νοητὸ. Ἡ ἐρωτικὴ προσήλωση σὲ ἓνα ωραῖο σῶμα, γίνεται ἔρως γιὰ ὅλα τὰ ωραῖα σῶματα. Ὁ μυσταγωγούμενος συλλαμβάνει τὴν ἀξία καὶ τὴν ἐννοία τῆς ωραιότητος, τὴν ὁποία ἀποσυνδέει ἀπὸ τὸ σωματικόν. Ὁ Ἔρως γίνεται ἔρως πρὸς οτιδήποτε ωραῖο στὴν ἠθικὴ καὶ τὴς ἀξίες τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπειτα, σὲ υψηλότερο βαθμὸ, βρίσκονται οἱ ἀξίες τῆς νοήσεως καὶ τῆς γνώσεως. Στὸ τελικὸ στάδιο, ξαφνικά, ἡ ψυχὴ καταυγάζεται ἀπὸ νοητὸ φῶς, ἀντικρίζοντας τὸ Ὠραῖο ὡς κάτι ἀπόλυτο, ὡς ἰδέα, ὡς θεϊκόν. Γιὰ ἀναβάσεις κάνει λόγο ὁ Πλάτωνας καὶ σὲ ἓνα ἄλλο ἔργο τοῦ, στὴν «Πολιτεία». Γιὰ παράδειγμα, ὑπάρχουν ἀντιστοιχίες με τὴν ἀνάβαση στὸν μῦθο τοῦ σπηλαίου. Ὁ Φίλων, θὰ προσαρμόσει τὴν πλατωνικὴ αὐτὴ ἀντίληψη, στὴν Βίβλο. Ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ συγκεκριμενοποιεῖται στὸν προσωπικὸ θεόν, τὸ ὄντως Ὄν. Ἐπίσης, ἀπὸ τὸν Πλάτωνα θὰ ἐμπνευστοῦν οἱ πατέρες γιὰ τὸν θεῖο ἔρωτα. Πουθενά στὴν Παλαιὰ Διαθήκη δὲν ὑπάρχει αὐτὴ ἡ ἐννοία τοῦ ἔρωτα πρὸς τὸ θεῖο. Ἀς δούμε τὰ χωρία...

Ἀρχόμενον ἀπὸ τῶνδε τῶν καλῶν ἐκείνου ἐνεκα τοῦ καλοῦ αἰεὶ ἐπανιέναι, ὡσπερ ἐπαναβασμοῖς χρώμενον, ἀπὸ ἐνός ἐπὶ δύο καὶ ἀπὸ δυοῖν ἐπὶ πάντα τὰ καλὰ σῶματα, καὶ ἀπὸ τῶν καλῶν σωματῶν ἐπὶ τὰ καλὰ ἐπιτηδεύματα, καὶ ἀπὸ τῶν ἐπιτηδεύματων ἐπὶ τὰ καλὰ μαθήματα, εστ' ἂν ἀπὸ τῶν μαθημάτων ἐπ' ἐκεῖνο

το μάθημα τελευτήση, ο εστίν ουκ άλλου ή αυτού εκείνου του καλού μάθημα, και γνω αυτό τελευτών ο εστί καλόν.

(Πλάτων, «Συμπόσιο», 211c)

Δηλαδή: «Να αρχίζεις από τα ωραία εδώ κάτω εν όψει εκείνης της ωραιότητας και να ανεβαίνεις διαρκώς, μεταχειριζόμενος βαθμίδας, ούτως ειπείν, από το ένα προς τα δύο και από τα δύο προς όλα τα ωραία σώματα, και από τα σώματα τα ωραία προς τας ωραίας πράξεις και από τας πράξεις προς τας μαθήσεις τας ωραίας, έως ότου από τας μαθήσεις φθάσεις εις εκείνην τελικώς την μάθησιν, η οποία είναι μάθησις εκείνου του απολύτου κάλλους, όχι άλλου, και γνωρίσεις αυτό τούτο το κάλλος το απόλυτον» (Απόδοση Ι. Συκουτρής).

[...] την μεν δι' όψεως φαινομένη έδρα τη του δεσμωτηρίου οικήσει αφομοιούντα, το δε του πυρός εν αυτή φως τη του ηλίου δυνάμει. Την δε άνω ανάβασιν και θέα των άνω την εις τον νοητόν τόπον της ψυχής άνοδον τιθείς ουχ αμαρτήση της εμής ελπίδος.

(Πλάτων, «Πολιτεία», 517b)

Δηλαδή: «[...] να παρομοιάσουμε την περιοχή που μας εμφανίζεται διαμέσου της όρασης με τη διαμονή στο δεσμωτήριο, και το φως της φωτιάς που υπάρχει εκεί με τη δύναμη του ηλίου. Και αν παραβάλλεις το ανέβασμα προς τα επάνω, και τη θέαση των πραγμάτων του επάνω κόσμου με την άνοδο της ψυχής στον νοητό τόπο, δεν θα πέσεις μακριά από την δική μου πίστη» (Απόδοση Ν. Σκουτερόπουλου).

Και ο Φίλων...

[...] βουλόμενος δε το γένος των ανθρώπων **ανοδίαις** πλαζόμενον εις απλανεστάτην άγειν οδόν, ιν' επόμενον τη φύσει το άριστον εύρηται τέλος, επιστήμην του όντως όντος, ος εστί το πρώτον αγαθόν και τελεώτατον, αφ' ου τρόπον πηγής άρδεται τω κόσμω και τοις εν αυτώ τα επί μέρους αγαθά.

Περί των δέκα λόγων, 81)

Ο Νικόδημος ο Αγιορείτης, γνωστός για την επιμέλεια της έκδοσης της νηπτικής πατερικής παράδοσης της λεγόμενης «Φιλοκαλίας», γράφει: «Και λοιπόν όταν εσύ κατά αυτόν τον τρόπο συνηθίσης **να βλέπης τα αισθητά κτίσματα και δεν μένης στο εξωτερικό και στο φαινόμενο μόνον, αλλά διαπερνάς με τον**

νου σου στην εσωτερική και κρυφή αυτή ωραιότητα, γιατί εικόνες των νοητών είναι τα αισθητά κατά τον Διονύσιο τον Αρεοπαγίτη. Τότε την μεν εξωτερική τους ωραιότητα, ως ασήμαντη και υλική, θα την καταφρονήσης και θα την προσπεράσης, στην δε κρυπτόμενη δύναμη και ενέργεια του αγίου Πνεύματος, θα προσηλώσης το νού σου, δοξολογώντας τον Κύριο» (Νικόδημος ο αγιορείτης, «Αόρατος πόλεμος», κεφ. 21).

«Από τα αισθητά μπορούμε να ανεβάσουμε τον νου στη θεωρία του Θεού» (ο. π. κεφ. 22).

Τα ίδια πράγματα δηλαδή. Και μάλιστα, με εμφανέστατη υποτίμηση του υλικού κόσμου, κάτι που δεν υπάρχει στον Πλάτωνα.

3. Αποφατική μέθοδος και αφαιρέσεις

Οι πνευματικές αναβάσεις γίνονται με την αποφατική μέθοδο και τις αφαιρέσεις. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να υπερβεί κανείς την αίσθηση για να φτάσει στο νοητό. Σαν να προσπαθούμε να ξεφλουδίσουμε ένα φρούτο, προκειμένου να δούμε τον καρπό του. Κατά ανάλογο τρόπο, «ξεφλουδίζουμε» το υλικό περιτύλιγμα για να οδηγηθούμε στο μη υλικό. Οι νεοπλατωνικοί φιλόσοφοι, όπως θα δούμε στο δεύτερο μέρος του άρθρου, αποφάνθηκαν ότι το Εν είναι υπεράνω της αισθήσεως και της νοήσεως και προσεγγίζεται με την έκσταση. Κάτι που πέρασε και στην χριστιανική θεολογία, κυρίως με τα αρεοπαγιτικά συγγράμματα. Γράφει ο Πλάτων...

Πρώτον μεν αεί ον και ούτε γιγνόμενον ούτε απολλύμενον, ούτε αυξανόμενον ούτε φθίνον [...] ουδ' αυ φαντασθήσεται αυτώ το καλόν οίον πρόσωπον τι ουδέ χείρες ουδέ άλλο ουδέν ων σώμα μετέχει, ουδέ τις λόγος ουδέ τις επιστήμη, ουδέ που ον εν ετέρω τινί, οίον ζώω ή εν γη ή εν ουρανώ ή εν τω άλλω, αλλ' αυτό καθ' αυτό μεθ' αυτού μονοειδές αεί ον.

(Πλάτων, «Συμπόσιο», 211a)

Δηλαδή: «Πρώτο μεν υπάρχει αιώνιο και δεν υπόκειται ούτε εις γένεσιν ούτε εις αφανισμόν, ούτε εις αύξησιν ούτε εις ελάττωσιν [...] Ούτε θα του παρουσιαστεί το ωραίον υπό την μορφήν ενός προσώπου ή χειρών ή άλλου τινός σωματικού, και

ούτε υπό την μορφήν ενός λόγου ή μιας επιστήμης, ούτε πάντως ως υπάρχον εις ένα διάφορον ον, εις ένα έμψωχον ή εις ένα τοπίο ή εις τον ουρανόν ή εις άλλο τι· αλλ'ως κάτι που υπάρχει μόνον του, αυτοτελώς, με τον εαυτό του, ενιαίον εις την μορφήν, αιώνιον» (Απόδοση, Ι. Συκουτρή).

Και στην «Πολιτεία»...

Αυτός ο λόγος άπτεται τη του διαλέγεσθαι δυνάμει, τας υποθέσεις ποιούμενος ουκ αρχάς αλλά τω όντι υποθέσεις, οίον επιβάσεις τε και ορμάς, ίνα μέχρι του ανυποθέτου επί την του παντός αρχήν ιών, αφάμενος αυτής, πάλιν αυ εχόμενος των εκείνης εχομένων, ούτως επί τελευτήν καταβαίνη, **αισθητώ παντάπασιν ουδενί προσχώμενος**, αλλ' είδεσιν αυτοίς δι' αυτών εις αυτά, και τελευτά εις είδη.

(Πλάτων, «Πολιτεία», 511b)

Δηλαδή: «Η πορεία του λόγου το αγγίζει με τη δύναμη της διαλεκτικής χρησιμοποιώντας τις υποθέσεις όχι ως πρώτες αρχές αλλά τώντι ως υποθέσεις, κάτι σαν πάτημα και αφετηρία για να φθάσει ίσαμε το ανυπόθετο, την πρώτη αρχή του παντός, να την αδράξει, κι ύστερα πάλι, στηριγμένος σε όσα βασίζονται σ' εκείνη, ολοκληρώνει την κατάβασή της **χωρίς να κάνει χρήση απολύτως κανενός αισθητού** αλλά χρησιμοποιώντας μόνο είδη καταλήγει με αμιγώς απαγωγικό τρόπο σε είδη και σταματάει σε αυτά» (Απόδοση Σκουτερόπουλου).

«Είδη» στην πλατωνική φιλοσοφία, είναι οι «αιώνιες» και «άφθαρτες» ιδέες.

Και οι χριστιανοί...

Συ δε, ω φίλε Τιμόθεε, τη περί τα μυστικά θεάματα συντόνω διατριβή και τας αισθήσεις απόλειπε και τας νοεράς ενεργείας, και πάντα αισθητά και νοητά, και πάντα ουκ όντα και όντα, και προς την ένωσιν, ως εφικόν, αγνώστως ανατάθητι του υπέρ πάσαν ουσίαν και γνώσιν· τη γαρ εαυτού και πάντων ασχέτω και απολύτω καθαρώς εκστάσει προς την υπερούσιον του θείου σκότους ακτίνα, πάντα αφελών και εκ πάντων απολυθείς, αναχθήση.

(ΕΠΕ 1, σ. 476, Περί μυστικής θεολογίας)

Δηλαδή: «Εσύ δε, αγαπητέ Τιμόθεε, ασχολήσου έντονα με τα μυστικά θεάματα· άφησε τις αισθήσεις και τις νοερές ενέργειες, όλα τα αισθητά και τα νοητά, όλα τα μη όντα και τα όντα, και όσο είναι εφικτό ανυψώσου πάνω από κάθε ουσία και

κάθε γνώση. Διότι, όταν έλθεις σε έκσταση, που θα σε ελευθερώσει τελείως από τον εαυτό σου και από όλα τα πράγματα, όταν αφαιρέσεις τα πάντα και απαλλαγείς από τα πάντα, θα αναχθείς στην υπερούσια ακτίνα του θείου σκότους».

4. Προσέγγιση του Θείου

Ο Θεός δεν έχει ποιοτικά χαρακτηριστικά, ούτε ανθρώπινα. Η ουσία του είναι ακατανόητη. Η φύση του είναι καθαρή, απλή, και ασύγκριτη με το οτιδήποτε. Ας δούμε χωρία από τον Φίλωνα και πάλι...

55 τῶν γὰρ ἀνθρώπων οἱ μὲν ψυχῆς, οἱ δὲ σώματος γεγονάσι φίλοι• οἱ μὲν οὖν ψυχῆς ἑταῖροι νοηταῖς καὶ ἀσωμάτοις φύσεσιν ἐνομιλεῖν δυνάμενοι οὐδεμιᾶ τῶν γεγονότων ἰδέα παραβάλλουσι τὸ ὄν, ἀλλ' **ἐκβιβάσαντες αὐτὸ πάσης ποιότητος** - ἔν γάρ τι τῶν εἰς τὴν μακαριότητα αὐτοῦ καὶ τὴν ἄκραν εὐδαιμονίαν ἦν τὸ ψιλὴν ἄνευ χαρακτῆρος τὴν ὑπαρξιν καταλαμβάνεσθαι - **τὴν κατὰ τὸ εἶναι φαντασίαν μόνην ἐνεδέξαντο μὴ μορφώσαντες αὐτό**. 56 οἱ δὲ συμβάσεις καὶ σπονδὰς πρὸς σῶμα θέμενοι, ἀδυνατοῦντες ἀπαμφιάσασθαι τὸ σαρκῶν περίβλημα καὶ μόνην καὶ καθ' ἑαυτὴν ἀπροσδεᾶ καὶ **ἀπλὴν φύσιν ἰδεῖν ἀμιγῆ καὶ ἀσύγκριτον**, οἷα περὶ ἑαυτῶν τοιαῦτα καὶ περὶ τοῦ πάντων αἰτίου διενοήθησαν, οὐ λογισάμενοι ὅτι τῷ μὲν ἐκ πλειόνων συνόδου δυνάμεων γενομένῳ πλειόνων ἔδει μερῶν πρὸς τὴν τῶν καθ' ἕκαστον χρειῶν ὑπηρεσίαν. (Φίλων Αλεξανδρεὺς, «Ὅτι ἀτρεπτον το θειον»)

«Ἄποιος γὰρ ὁ θεός, οὐ μόνον οὐκ ἀνθρωπόμορφος» («Νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας», βιβλίο 1, 37).

«Δει γὰρ ηγεῖσθαι καὶ ἀποιον αὐτόν καὶ ἓνα καὶ ἀφθαρτον καὶ ἀτρεπτον» («Νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας», βιβλίο 1, 51).

«Οὐδέν τῶν δυναμέων πιστοῦν δύναται παγίως περὶ θεοῦ πιστώσαι, οὐδενὶ γὰρ ἔδειξεν αὐτοῦ τὴν φύσιν, ἀλλ' ἀόρατον αὐτὴν παντὶ τῷ γένει παρεσκεύασε· τις ἀνισχύσαι ὅτι ἢ ἀσώματον ἢ ὅτι σῶμα ἢ ὅτι ποιόν ἢ ὅτι ἀποιον το αἴτιον εἰπεῖν ἢ συνόλως περὶ οὐσίας ἢ ποιότητος ἢ σχέσεως ἢ κινήσεως αὐτοῦ βεβαίως ἀποφῆνασθαι; Ἀλλὰ περὶ γε εαυτοῦ μόνος ἰσχυριεῖται, ἐπεὶ καὶ μόνος ἀψυδῶς τὴν εαυτοῦ φύσιν ηκρίβωσε» («Νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας», βιβλίο 3, 206).

Ἡ λέξη «ἀποιος» σημαίνει «χωρὶς ποιοτικά χαρακτηριστικά».

Οι χριστιανοί θα πουν αργότερα: «Λέγομε νουν, ως η πάντων αιτία, υπέρ πάντα ούσα, ούτε ανούσιος εστίν ούτε άζωος ούτε άλογος ούτε άνους, ουδέ σώμα εστίν ούτε σχήμα ούτε είδος, **ούτε ποιότητα** ή ποσότητα ή όγκον έχει» («Περί μυστικής θεολογίας», 4.1).

Δέον επ' αυτή και πάσας τας των όντων τιθέναι και καταφάσκειν θέσεις, ως πάντων αιτία, και πάσας αυτάς κυριώτερον αποφάσκειν, ως υπέρ πάντα υπερούση, και μη οίεσθαι τας αποφάσεις αντικειμένας είναι ταις καταφάσεσιν, αλλά πολύ πρότερον αυτήν υπέρ τας στερήσεις είναι την υπέρ πάσαν και αφάίρεσιν και θέσιν.

(Περί μυστικής θεολογίας, 1.2)

Δηλαδή: «Η αλήθεια είναι ότι πρέπει από το ένα μέρος να αποδίδουμε σε αυτήν καταφατικά όλες τις θέσεις των όντων, σαν αιτία των όλων, κι από το άλλο σωστότερα να τις αποφάσκουμε όλες, με την πεποίθηση ότι υπερβαίνει τα πάντα, και να μην νομίζουμε ότι οι αποφάσεις αντίκεινται στις καταφάσεις, αλλά να νομίζουμε ότι αυτή πολύ πρωτύτερα υπερβαίνει τις στερήσεις, διότι βρίσκεται πάνω από κάθε αφάίρεση και θέση».

5. Η θεωρία του νου, έχει ως προϋπόθεση την κάθαρση και την νίψη

Ας μιλήσουν για άλλη μια φορά τα χωρία. ..

έκ τούτου δέ συμβαίνει **νήψεως άκράτου τόν νοῦν έμφορηθέντα** σπονδήν όλον δι' όλων γίνεσθαι τε και σπένδεσθαι θεῶ• τί γάρ ἦν τὸ "έκχεῶ τήν ψυχήν μου έναντίον κυρίου" ἢ σύμπασαν αὐτήν άνιερῶσω, δεσμὰ μὲν οἷς πρότερον έσφίγγετο, ἃ περιῆψαν αί τοῦ θνητοῦ βίου κεναί σπουδαί, πάντα λύσας, προαγαγῶν δέ ἔξω και τείνας και άναχέας τοσοῦτον, ὡς και τῶν τοῦ παντός άψασθαι περάτων και **πρὸς τήν τοῦ άγενήτου παγκάλην και άοίδιμον θέαν έπειχθῆναι;**

(Φίλων Αλεξανδρεύς, «Περί μέθης», 152)

«Τω γαρ ὄντι ο τελείως εκκεκαθαρμένος νους και πάντα τα γενέσεως απογινώσκων εν μόνω οίδε και γνωρίζει το αγένητον, ω προσελήλυθεν, υφ' ου και προσείληπται» (Φίλων Αλεξανδρεύς, Περί φυτουργιας Νώε, 64).

Και οι χριστιανοί πατέρες και διδάσκαλοι θα επαναλάβουν: «Ο μέντοι **τη θεότητι του Πνεύματος ανακραθείς νους**, ούτος ήδη των μεγάλων **εστί θεωρημάτων εποπτικός και καθορά τα θεϊκά κάλλη**, τοσούτον μέντοι ὅσον η χάρις ενδίδωσι και η κατασκευή αυτού υποδέχεται» (Βασίλειος, Επιστολή 233, ΕΠΕ 1,σ. 148).

«Τούτου δε κατορθωθέντος και της των αλόγων αγέλης ως πορρωτάτω του ὅρους απελασθείσης, **ούτω προσβαίνει τη αναβάσει των υψηλών νοημάτων**, το δε μηδέν των αλόγων συγχωρήσαι επί του ὅρους φαίνεσθαι σημαίνει, κατά την ημετέραν υπόληψιν, **το υπερβῆναι την εξ αισθήσεως γενομένη γνώσιν εν τη των νοητών θεωρία**». (Γρηγόριος Νύσσης, «Εις τον βίον του Μωυσέως», λόγος Β΄, ΕΠΕ 9, σ.252).

«Πρώτον των μυστηρίων καλείται η καθαρότης, η συνισταμένη εκ της ενεργείας των εντολών, θεωρία δε εστί η θεωρία η πνευματική του νοός, το εκπλήττεσθαι και κατανοεῖν εν πάσιν οἷς εγένοντο και γεννήσονται. [...] Εν ταύταις ταῖς νομαῖς του πνεύματος ἀνέρχεται ο νους εν ταῖς αποκαλύψεσι της γνώσεως» (Ισαάκ Σύρος, ΕΠΕ 8, Δ' επιστολή).

6. Η περί του «Λόγου» διδασκαλία

Σύμφωνα με τον Φίλωνα, ο Λόγος είναι ἔργο του Θεού διαμέσου του οποίου ἐποίησε τον κόσμο. Είναι θεῖος, και δύναμη ποιητική, βασιλική, νομοθετική. Ο χριστιανός Ιουστίνος (100- 165), λέει ὅτι ο Λόγος είναι δύναμη που γεννήθηκε από τον Θεό, και με αυτόν ἐκτίσε τον κόσμο. Για αυτό και τον γέννησε πριν από την δημιουργία, για την δημιουργία. Λέγεται Λόγος, Κύριος, Θεός, ἄγγελος, δόξα Κυρίου. Το ἴδιο ισχυρίζεται και ο Θεόφιλος Αντιοχείας (δεύτερος αἰώνας). Οι ἀπόψεις αυτές, ὀρθόδοξες για την εποχή που εκφράζονται, γίνονται αἰρετικές τον τέταρτο αἰώνα, ὅπου καταδικάζεται ο Ἄρειος και οι ἀκόλουθοι της διδασκαλίας του (που εἶπαν το ἴδιο).

Αναφέρει ο Φίλων...

πρώτη δὲ τῶν εἰσαγομένων ἀρετῆ τὸ διδάσκαλον ὡς ἔνεστι τέλειον ἀτελεῖς μιμεῖσθαι γλίχεσθαι. ὁ δὲ διδάσκαλος φθάνει καὶ τὸν χρόνον οὐδ' ὅτε τὸ πᾶν

ἐγέννα συνεργήσαντα, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς γινομένῳ τῷ κόσμῳ συνυφίστατο• **ὁ γὰρ θεὸς λέγων ἅμα ἐποίει, μηδὲν μεταξὺ ἀμφοῖν τιθείς**• εἰ δὲ χρὴ δόγμα κινεῖν ἀληθέστερον, **ὁ λόγος ἔργον ἦν αὐτοῦ**. λόγου δὲ ὀξυκινήτοτερον οὐδὲν καὶ παρὰ τῷ θνητῷ γένει, παραμείβεται γὰρ ἡ ῥύμη τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων τὴν ἐπ' αὐτοῖς φθάνουσα κατάληψιν.

(«Περὶ γενέσεως Ἄβελ», 65)

Και...

ὁ θεῖός ἐστι λόγος, ἐφ' ὃν πρῶτον καταφεύγειν ὠφελιμώτατον [...] δυνάμεις εἰσὶ τοῦ λέγοντος, **ὧν ἄρχει ἡ ποιητική**, καθ' ἣν ὁ ποιῶν λόγῳ τὸν κόσμον ἐδημιούργησε• δευτέρα δ' **ἡ βασιλική**, καθ' ἣν ὁ πεποιηκὼς ἄρχει τοῦ γενομένου• τρίτη δ' **ἡ ἰλεως**, δι' ἧς ὁ τεχνίτης οἰκτεῖρει καὶ ἐλεεῖ τὸ ἴδιον ἔργον• τετάρτη δ' **ἡ νομοθετικῆς μοῖρα**, δι' ἧς ἂ μὴ χρὴ γίνεσθαι ἀπαγορεύει.

(«Περὶ φυγῆς καὶ ευρέσεως», 94-95)

Οἱ χριστιανοὶ Ιουστίνος καὶ Θεόφιλος, αναφέρουν ἀντίστοιχα...

«Ὅτι **αρχὴν προ πάντων τῶν κτισμάτων ὁ θεὸς γεγέννηκε δύναμιν τινα ἐξ αὐτοῦ λογικὴν**, ἣτις καὶ δόξα Κυρίου ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου καλεῖται, ποτέ δε **Υἱός**, ποτέ δε σοφία, ποτέ δε ἄγγελος, ποτέ δε θεός, ποτέ δε Κύριος καὶ Λόγος» (Ιουστίνος, Διάλογος πρὸς Τρύφωνα, ΕΠΕ 1, σ. 436).

«Ἐχων οὖν ὁ θεὸς τὸν ἑαυτοῦ λόγον ἐνδιάθετον ἐν τοῖς ἰδίῳις σπλάγχνοις ἐγέννησεν αὐτὸν μετὰ τῆς ἑαυτοῦ σοφίας πρὸ τῶν ὄλων. **Τοῦτον τὸν λόγον ἔσχεν ὑπουργὸν τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγεννημένων, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα πεποίηκεν**». (Θεόφιλος Ἀντιοχείας, «Πρὸς Αυτόλυκον», βιβλίον 2, 10).

Ὁ Λόγος εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Εἶναι καὶ ὁ ἄγγελος. Ὑπὸ τὴν λέξη «ἄγγελος», νοεῖται ὁ «μέγας βουλῆς» ἄγγελος. Κατὰ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία, αὐτὸν ἐβλεπαν οἱ προφῆτες ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ἄσαρκο. Ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ σαρκωμένο. «Ἡ Καινὴ Διαθήκη ὀνομάζει τὸν Κύριον τῆς Δόξης καὶ Μεγάλῃς Βουλῆς Ἄγγελον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης Χριστόν» (Δογματικὴ Ι. Ρωμανίδου, τ. Α', σ. 181). Ἐν τῷ ἴδιῳ βιβλίῳ, ἀναφέρεται ὅτι, «Ἀξιοπρόσεκτον εἶναι τὸ γεγονός ὅτι καὶ ὁ Φίλων ὁ Ἰουδαῖος ταυτίζει τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ μετὰ τὸν Ἄγγελον τῆς Δόξης ἢ τὸν Κύριον τῆς Δόξης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης» (ο. π. σ. 179).

Ἀναφέρει ὁ Φίλων...

«Καθάπερ γὰρ τὴν ἀνθήλιον αὐγὴν ὡς ἥλιον οἱ μὴ δυνάμενοι τὸν ἥλιον αὐτὸν ἰδεῖν ὁρώσι καὶ τὰς περὶ σελήνην ἄλως ὡς αὐτὴν ἐκείνην, οὕτως καὶ **τὴν τοῦ Θεοῦ εἰκόνα, τὸν ἄγγελον αὐτοῦ λόγον,** ὡς αὐτὸν κατανοοῦσιν» («Περὶ τοῦ θεοπέμπτου εἶναι τοὺς ονειρούς», 239).

«καὶ γὰρ εἰ μήπω ἱκανοὶ θεοῦ παῖδες νομίζεσθαι γεγονάμεν, ἀλλὰ τοὶ **τῆς ἀειδοῦς εἰκόνας αὐτοῦ, λόγου τοῦ ἱερωτάτου • θεοῦ γὰρ εἰκὼν λόγος ὁ πρεσβύτατος**» («Περὶ συγχύσεως διαλέκτων», 147).

Οἱ χριστιανοί...

«ὅς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου πρωτότοκος πάσης κτίσεως» (Πρὸς Κολοσσαεῖς, 1:15).

«τοῦ Χριστοῦ ὅς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ θεοῦ» (Β΄ Πρὸς Κορινθίους, 4:4).

«Παντί οὖν δήλον, ὅτι ἐνθά **καὶ ἄγγελος καὶ Θεός ὁ αὐτός προσηγόρευται, ὁ Μονογενής ἐστὶ δηλούμενος,** ἐμφανίζων εαυτὸν κατὰ γενεάν τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς τοῖς ἀγίοις εαυτοῦ διαγγέλλων. Ὡστε καὶ ἐπὶ τοῦ Μωσέως ὄντα εαυτὸν ὀνομάσας, οὐ ἄλλός τις παρά τὸν Θεὸν Λόγον, τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα πρὸς τὸν Θεόν, νοηθεῖη» (Μ. Βασιλείου, Κατὰ Εὐνομίου, Β΄, 18).

Ο Λόγος λέγεται «θεός» καταχρηστικά. Εἶναι πηγὴ σοφίας καὶ ζωῆς. Ο Λόγος προηγείται ὄχι μόνον τοῦ υλικοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ τοῦ νοητοῦ, ὡς νοητὴ ἰδέα καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ.

«πρὸς τὸν ἀνωτάτω **λόγον θεῖον, ὃς σοφίας ἐστὶ πηγὴ,** ἵνα ἀρυσάμενος τοῦ νάματος ἀντὶ θανάτου ζωὴν αἰδίου ἄθλων εὔρηται • τὸν δὲ μὴ οὕτως ταχὺν ἐπὶ τὴν ποιητικὴν καταφεύγειν δύναμιν, ἣν Μωυσῆς **ὀνομάζει Θεόν,** ἐπειδὴ δι' αὐτῆς ἐτέθη καὶ διεκοσμήθη τὰ σύμπαντα» (Φίλων Ἀλεξανδρέας, «Περὶ φυγῆς καὶ ευρέσεως», 97).

«Ὁ μὲν ἀληθεία θεός εἰς ἐστίν, οἱ δ' ἐν καταχρήσει λεγόμενοι πλείους. Διό καὶ ὁ ἱερός λόγος ἐν τῷ παρόντι τὸν μὲν ἀληθεία διὰ τοῦ ἀρθροῦ μεμήνηκεν εἰπὼν· “ἐγὼ εἰμὶ ὁ θεός”, τὸν δ' ἐν καταχρήσει χωρὶς ἀρθροῦ φάσκων· “ὁ οφθεῖς σοὶ ἐν τόπῳ”, οὐ τοῦ θεοῦ, ἀλλ' αὐτὸ μόνον “θεοῦ”. Καλεῖ δε θεόν τὸν πρεσβύτερον αὐτοῦ νυνὶ λόγον» (Φίλων Ἀλεξανδρεὺς, «Περὶ τοῦ θεοπέμπτου εἶναι τοὺς ονειρούς βιβλίον Α΄, 229-230).

«ὁ δ' ὑπεράνω τούτων λόγος θεῖος εἰς ὁρατὴν οὐκ ἦλθεν ἰδέαν, ἅτε μηδενὶ τῶν

κατ' αἴσθησιν ἐμφορῆς ὧν, ἀλλ' αὐτὸς εἰκὼν ὑπάρχων θεοῦ, τῶν νοητῶν ἅπαξ ἀπάντων ὁ πρεσβύτατος» (Φίλων Αλεξανδρεὺς, «Περὶ φυγῆς καὶ ευρέσεως», 101).

«Ἀρχὴν προ πάντων τῶν κτισμάτων ὁ Θεὸς γεγέννηκε **δύναμιν τινα** ἐξ ἑαυτοῦ λογικὴν, ἣτις καὶ δόξα Κυρίου ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ αγίου καλεῖται, **πότε δε Υἱός, πότε δε Σοφία, πότε δε Ἄγγελος, πότε δε Θεός, πότε δε Κύριος καὶ Λόγος**» (Ιουστίνος, «Διάλογος πρὸς Τρύφωνα, 61).

«ὅς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου πρωτότοκος πάσης κτίσεως ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς τὰ ὀρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα εἴτε θρόνοι εἴτε κυριότητες εἴτε ἀρχαὶ εἴτε ἐξουσίαι • τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται» (Κολοσσαεῖς, 1.15-16).

Ὁ συγγραφέας τῆς «Πρὸς Κολοσσαεῖς», χαρακτηρίζει τὸν σαρκωθέντα Λόγο ὡς πρῶτο που γεννήθηκε πρὶν τὴν κτίση. Ὁ δε Φίλων ἔγραψε πρὶν τὴν συγγραφή τῆς ἐπιστολῆς, «τοῦτον μὲν γὰρ **πρεσβύτατον υἱὸν ὁ τῶν ὅλων** ἀνέτειλε πατῆρ, ὃν ἐτέρωθι πρωτόγονον ὠνόμασε, καὶ ὁ γεννηθεὶς μέντοι, μιμούμενος τὰς τοῦ πατρὸς ὁδοὺς, πρὸς παραδείγματα ἀρχέτυπα ἐκείνου βλέπων ἐμόρφου τὰ εἶδη» («Περὶ συγχύσεως διαλέκτων», 63). Καὶ τῶν αντιγραφῶν, οὐκ εστὶ τέλος...

7. Ἄτρεπτο τὸ θεῖο

«Παν μὲν οὖν τὸ γενητὸν ἀναγκαῖον τρέπεσθαι, ἴδιον γὰρ ἐστὶ τούτο αὐτοῦ, ὡς περ θεοῦ τὸ ἀτρεπτον εἶναι» (Φίλων Αλεξανδρεὺς, «Νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας», 33).

Δηλαδή, αὐτὸ που γεννιέται, ἐφόσον λαμβάνει ἀρχή, ἤδη ξεκινᾷ με τροπή. Ὁ Θεὸς που δὲν ἔλαβε ἀρχή, εἶναι ἀτρεπτος. Ἐπομένως, δὲν ἀλλοιώνεται, δὲν ἀλλάζει γνώμη. Ἐχει πεῖ ἤδη ὁ Πλάτων, «Ἀδύνατον ἄρα καὶ θεῷ εθέλειν αὐτὸν ἀλλοιοῦν» (Πολιτεία, 381c).

Καὶ οἱ χριστιανοὶ πατέρες...

«Μόνον οὖν φύσει ἀτρεπτον τὸ θεῖον, ὡς ἀκτιστον καὶ αἰεὶ οὖν. Τα δε κτίσματα, ὅσα μὲν λογικὰ ἐθελότρεπτα, τῷ θελήματι τρεπόμενα • τα δε λοιπὰ κατὰ τὸ σῶμα» (Ἰωάννης Δαμασκηνός, «Κατὰ Μανιχαίων Διάλογος», 68).

«Αὐτὸς ὁ Θεὸς μόνος ὁ αὐτὸς ἐστὶν αἰεὶ προ τῶν αἰώνων καὶ εἰς αἰῶνα καὶ ἐτι,

αναλοίωτος διαμένων [...] παν το έχον αρχήν, και τροπήν υφίσταται, τροπήν γαρ τις η αρχή εστί» (Γρηγόριος Παλαμάς, Ομιλία 22, 1).

8. Τί θεάται από τον Θεό και πώς

Ο Θεός θεάται μόνο δια μέσου του φωτός του, το οποίο δεν είναι φυσικό φως. Ο Φίλων διατείνεται ότι δεν θεάται η ουσία του Θεού, αλλά η ύπαρξή του. Οι χριστιανοί πατέρες αργότερα θα πουν ότι δεν θεάται η θεία φύση, αλλά το άκτιστο φως του Θεού, που είναι θεία ενέργεια. Εννοώντας ότι η θεία ενέργεια είναι το επόμενο της Θείας ουσίας.

Ο μνημένος λοιπόν, δεν μαθαίνει για την ύπαρξη του θεού από κάποιον άλλο ή από συγκρίσεις γήινες ή ουράνιες, αλλά από τον ίδιο τον Θεό. Μόνο δια του φωτός του Θεού, φτάνει κανείς στην θεωρία του Θεού. Όπως και τον ήλιο και τα άστρα, τα βλέπουμε από το φως τους.

[...] όρῶν θεόν, ούχ οἶός ἐστιν [346 CW] ὁ θεός – τοῦτο γὰρ ἀμήχανον, ὡς ἔφην –, ἀλλ' ὅτι ἔστιν, οὐ παρ' ἑτέρου τινὸς μαθῶν, οὐχὶ τῶν κατὰ γῆν, οὐχὶ τῶν κατ' οὐρανόν, οὐχὶ τῶν ὅσα στοιχεῖα ἢ συγκρίματα θνητά τε αὖ καὶ ἀθάνατα, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ μόνου μετακληθεὶς τὴν ἰδίαν ὑπαρξιν ἀναφῆναι θελήσαντος ἰκέτη. 45 πῶς δ' ἢ προσβολὴ γέγονεν, ἄξιον διὰ τινος εἰκόνοσ ἰδεῖν. Τὸν αἰσθητὸν τοῦτον ἥλιον μὴ ἑτέρῳ τινὶ θεωροῦμεν ἢ ἡλίῳ; τὰ δὲ ἄστρα μὴ τισὶν ἄλλοις ἢ ἄστροις θεωροῦμεν; καὶ συνόλως τὸ φῶς ἄρ' οὐ φωτὶ βλέπεται; τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὁ θεὸς ἑαυτοῦ φέγγος ὦν δι' αὐτοῦ μόνου θεωρεῖται, μηδενὸς ἄλλου συνεργοῦντος ἢ δυναμένου συνεργῆσαι πρὸς τὴν εἰλικρινῆ κατάληψιν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ.

(«Περὶ ἀθλῶν, επιτιμίων καὶ αῤῶν», 44-45)

Οι χριστιανοί πατέρες θα μιλήσουν και αυτοί για φως. «ἵνα φῶτα τέλεια τῷ μεγάλῳ φωτὶ παραστάντες, και τὴν ἐκεῖθε μνηθεῖτε φωταγωγίαν, ελλαμπόμενοι τῇ Τριάδι καθαρώτερον και τρανότερον, ἧς νυν μετρίως αποδέχεσθε τὴν μίαν αυτην ἐκ τῆς μίας θεότητος» (Γρηγόριος Θεολόγος, Λόγος 39, 20).

Ο Συμεών ο νέος Θεολόγος θα γράψει στην κατήχηση 28: «**Ἡμεῖς μαρτυρούμεν ὅτι ὁ Θεός φως εστί και **οι αὐτὸν καταξιοθέντες ἰδεῖν πάντες ὡς φως εθεάσαντο****».

Ο Γρηγόριος ο Παλαμάς στο «Κατὰ Ακινδύνου», θα γράψει: «Ὅτι φως ὁ Θεός ου

κατ' ουσίαν, αλλά κατ' ενέργειαν λέγεται».

Ο τρόπος είναι η άσκηση. Γράφει ο Φίλων, ότι «ἀλήθειαν δὲ μετίασιν οἱ τὸν θεὸν θεῶ φαντασιωθέντες, φωτὶ φῶς. τὸ μὲν οὖν μέγιστον ἄθλον εἴρηται. Πρὸς δὲ τούτοις λαμβάνει βραβεῖον ὁ ἀσκητῆς λεχθῆναι μὲν οὐκ εὐφημον, νοηθῆναι δὲ ἄριστον» («Περὶ ἀθλων, επιτιμίων και αρών», 47).

Τῷ μὲν γὰρ ἐκ **διδασκαλίας** τελειωθέντι **πίστις**, ἐπειδὴ [347 CW] τὸν μανθάνοντα πιστεῦσαι δεῖ τῷ διδάσκοντι περὶ ὧν ὑφηγεῖται• δύσκολον γάρ, μᾶλλον δ' ἀδύνατον ἀπιστοῦντα παιδεύεσθαι. 50 τῷ δὲ κατ' εὐμοιρίαν φύσεως ἐπ' ἀρετὴν φθάσαντι χαρὰ• χαρτὸν γὰρ ἡ εὐφυΐα καὶ τὰ φύσεως δῶρα. Τῆς διανοίας εὐθιξίαις καὶ εὐσκόποις ἐπιβολαῖς προσγανουμένης, ἐν αἷς ἀπόνως εὐρίσκει τὰ ζητούμενα, καθάπερ ὑποβολέως ἔνδοθεν ὑπηχοῦντος• ἡ γὰρ σύντομος τῶν ἀπορουμένων εὐρεσις χαρτόν. 51 τῷ δὲ **δι' ἀσκήσεως** περιποιησαμένῳ φρόνησιν ὄρασις• μετὰ γὰρ τὸν ἐν νεότητι **πρακτικὸν βίον** ὁ ἐν γῆρα **θεωρητικὸς βίος ἄριστος καὶ ἱερώτατος**, ὃν οἶα κυβερνήτην παραπέμψας ἐπὶ πρύμναν ὁ θεὸς ἐνεχείρισε τοὺς οἶακας ὡς ἱκανῶ πηδαλιουχεῖν τὰ ἐπίγεια• χωρὶς γὰρ θεωρίας ἐπιστημονικῆς οὐδὲν τῶν πραττομένων καλόν. («Περὶ ἀθλων, επιτιμίων και αρών», 49-51)

Βλέπουμε ὅτι αναφέρεται σε πίστη, σε διδασκαλία, ἀσκηση, σε πρακτικὸ και θεωρητικὸ βίο. Αυτὰ αναφέρονται και στην χριστιανικὴ ἀσκητικὴ παράδοση. Για παράδειγμα, ο Βασίλειος: «Ὁ μὲν γὰρ σαρκικός ἀνθρωπος, ἀγύμναστον ἔχων πρὸς θεωρίαν τὸν νοῦν... ἀδυνατεῖ πρὸς τὸ πνευματικὸ φῶς τῆς ἀληθείας ἀναβλέψαι» (Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ΚΒ σ. 426).

Καθαρθέντα δη οὖν ἀπὸ τοῦ αἰσχύου, ὁ ανεμάξατο δια τῆς κακίας, και πρὸς τὸ ἐκ φύσεως κάλλος ἐπανελθόντα, και οἶον εἰκόνι βασιλικὴ τὴν ἀρχαίαν μορφήν δια καθαρότητος ἀποδόντα, οὕτως ἐστὶ μόνως προσεγγίσει τῷ Παρακλήτῳ. Ὁ δε, ὡσπερ ἥλιος, κεκαθαρμένον ὄμμα παραλαβών, δείξει σοι ἐν εαυτῷ τὴν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου. Ἐν δε τῷ μακαρίῳ τῆς εἰκόνοσ θεάματι τὸ ἀρρητὸν ὄψει τοῦ ἀρχετύπου κάλλος. Δια τούτου, καρδιῶν ἀνάβασις, χιεραγωγία τῶν ἀσθενούντων, τῶν προκοπόντων τελείωσις. Τούτο τοῖς ἀπὸ πάσης κηλίδος κεκαθαρμένοις ἐλλάμπον, τῇ πρὸς εαυτὸ κοινωνία πνευματικῶς ἀποδείκνυσι. (Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ΕΠΕ 10, σ. 338)

Δηλαδή: «Ὅταν λοιπὸν καθαρισθῆ κανεῖς ἀπὸ τὴν αἰσχύροτητα, τὴν οποιῶ

περιεβλήθη με την κακία, και επανέλθει εις την φυσικήν ωραιότητα, και αποδώσει σαν εις εικόνα βασιλική την αρχαία μορφήν με τον καθαρισμόν της, μόνον έτσι μπορεί να πλησιάσει τον Παράκλητον. Αυτός δε, σαν ήλιος, αφού παραλάβει καθαρισμένους οφθαλμούς, θα σου δείξει εις τον εαυτό του την εικόνα του αοράτου. Εις το μακάριον δε θέαμα της εικόνας θα ιδείς το ανέκφραστον κάλλος του πρωτοτύπου».

Ο Μωυσής και η ανάβασή του στο όρος για να λάβει τις εντολές, αποτελεί τυπικό παράδειγμα και για την πνευματική ανάβαση του πιστού και την συνάντησή του με τον Θεό. Σημειώνει ο θεολόγος Βλαδίμηρος Λόσκι τα εξής: «Το θέμα του Μωυσέως προσεγγίζοντας τον Θεό υπό τον γνόφον του Σινά, θέμα το οποίον συνηντήσαμεν παρά τω Διονυσίω και το οποίον **δια πρώτην φοράν υιοθετήθη υπό Φίλωνος του Αλεξανδρέως**, ως μια εικόν εκστάσεως, θα είναι το υπό των Πατέρων προτιμώμενον σχήμα δια την έκφρασιν της εμπειρίας της αγνωσίας της θείας φύσεως» (Η μυστική θεολογία της Ανατολικής Εκκλησίας, σ. 36).

Βέβαια, ούτε στα γραπτά της Καινής Διαθήκης ούτε στην ιουδαϊκή ερμηνευτική συναντά κανείς τέτοια πράγματα. Είναι σκέψη του Φίλωνος που σύλησαν οι χριστιανοί. Για να καταλάβει κανείς τι εννοώ με αυτό, αρκεί να μελετήσει το έργο του Φίλωνος «Περί Μωυσέως βίου», με το αντίστοιχο ομώνυμο έργο του Γρηγορίου Νύσσης.

9. Θείος έρωσ και έκσταση

Ούτε αυτά τα στοιχεία είναι καινούρια. Για το θέμα της έκστασης και της διαφοράς της από την χριστιανική, θα το δούμε στο δεύτερο μέρος της σειράς, όπου θα μιλήσουμε για τον νεοπλατωνισμό του Πλωτίνου.

Ας συγκρίνουμε και τα επόμενα χωρία εκ παραλλήλου...

*πόθος οὖν εἴ τις εἰσέρχεταιί σε, ψυχῇ, τῶν θείων ἀγαθῶν κληρονομηῆσαι, μὴ μόνον γῆν, τὸ σῶμα, καὶ συγγένειαν, τὴν αἴσθησιν, καὶ οἶκον πατρός, τὸν λόγον, καταλίπης, ἀλλὰ καὶ **σαυτὴν ἀπόδραθι καὶ ἔκστηθι σεαυτῆς**, ὡσπερ οἱ κατεχόμενοι καὶ κορυβαντιῶντες βακχευθεῖσα καὶ θεοφορηθεῖσα κατὰ τινα προφητικὸν ἐπιθειασμόν• ἐνθουσιώδης γὰρ καὶ οὐκέτ' οὔσης ἐν ἑαυτῇ διανοίας, ἀλλ' **ἔρωτι οὐρανίῳ** σεσοβημένης κάκμεμνηυίας καὶ ὑπὸ τοῦ ὄντως ὄντος ἡγμένης καὶ ἄνω πρὸς αὐτὸ εἰλκυσμένης, προϊούσης ἀληθείας καὶ τὰν ποσὶν*

ἀναστελλούσης, ἵνα κατὰ λεωφόρου βαίνοι τῆς ὁδοῦ, κλῆρος οὗτος.
(Φίλων Ἀλεξανδρεὺς, «Περὶ τοῦ τίς ὁ τῶν θείων ἐστὶν κληρονόμος», 69-70)

«ἔκστασις καὶ ἡ ἔνθεος ἐπιπίπτει κατοκωχὴ τε καὶ μανία. ὅταν μὲν γὰρ φῶς τὸ θεῖον ἐπιλάμψη, δύεται τὸ ἀνθρώπινον, ὅταν δ' ἐκεῖνο δύηται, τοῦτ' ἀνίσχει καὶ ἀνατέλλει. 265 τῷ δὲ προφητικῷ γένει φιλεῖ τοῦτο συμβαίνειν• ἐξοικίζεται μὲν γὰρ ἐν ἡμῖν ὁ νοῦς κατὰ τὴν τοῦ θεοῦ πνεύματος ἄφιξιν, κατὰ δὲ τὴν μετανάστασιν αὐτοῦ πάλιν εἰσοικίζεται• θέμις γὰρ οὐκ ἔστι θνητὸν ἀθανάτῳ συνοικῆσαι».

(ο. π. 264-265)

Οἱ δε Χριστιανοί, τα κάτωθι...

Επεὶ τοῖς ὀρθῶς των θείων ἀκροωμένοις ἐπὶ τῆς αὐτῆς δυνάμεως τάττεται πρὸς των ἱερῶν θεολόγων το τῆς ἀγάπης καὶ **το του ἔρωτος ὄνομα κατὰ τας Θείας ἐκφαντορίας**. Καὶ ἐστὶ τούτο δυνάμεως ἐνοποιοῦ καὶ συνδετικῆς καὶ διαφερόντως συγκρατικῆς ἐν τῷ καλῷ καὶ ἀγαθῷ, διὰ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν προϋφιστάμενης καὶ ἐκ τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ διὰ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἐκδιδομένης καὶ συνεχούσης μὲν τὰ ὁμοταγῆ κατὰ τὴν κοινωνικὴν ἀλληλουχίαν, κινούσης δὲ τὰ πρῶτα πρὸς τὴν των υφειμένων πρόνοιαν καὶ ἐνιδρυούσης τὰ κατωτέρω τῆ ἐπιστροφῆ τοῖς ὑπερτέροις. **Ἐστὶ δε καὶ ἐκστατικὸς ὁ θεῖος ἔρως, οὐκ ἐν ἑαυτῶν εἶναι τοὺς ἐραστάς, ἀλλὰ των ἐρωμένων.**

(Περὶ θείων ὀνομάτων, ΕΠΕ 3, σ. 114)

Δηλαδή: «Διότι, γιὰ ὅσους καταλαβαίνουν τὰ θεῖα σωστά, τὸ ὄνομα τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ ἔρωτος ἀπὸ τοὺς θεολόγους φέρεται ἰσοδύναμο σύμφωνα με τὶς θείες ἀποκαλύψεις. Καὶ εἶναι αὐτὸ τὸ ὄνομα δηλωτικὸ τῆς ἐνοποιοῦ καὶ συνδετικῆς καὶ ἐξόχως συναπτικῆς δυνάμεως στὸ καλὸ καὶ ἀγαθὸ, ποὺ προϋφίσταται ἐξ αἰτίας τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ καὶ ἐκχέεται ἀπὸ τὸ καλὸ καὶ ἀγαθὸ γιὰ τὸ καλὸ καὶ ἀγαθὸ, ποὺ συνέχει τὰ ὁμοταγῆ κατὰ τὴν κοινωνικὴ τους ἀλληλουχία, κινεῖ δὲ τὰ προηγούμενα πρὸς τὴν πρόνοιαν των κατωτέρων καὶ ἐπιστροφικῶς ἐδραζεῖ τὰ ὑποδεέστερα στὰ ὑπέρτερα. Εἶναι δε καὶ ἐκστατικὸς ὁ θεῖος ἔρως, διότι δὲν ἀφήνει τοὺς ἐραστάς νὰ ἀνήκουν στὸν ἑαυτὸ τους, ἀλλὰ στὸς ἐρωμένους».

«[...] τοῦ δε δευτέρου, τὸν ἐν αὐτῇ τῇ ὀρμῇ τῆς προσευχῆς **αρπαγῆναι τὸν νοῦν ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ ἀπείρου φωτός**, καὶ **μήτε ἑαυτοῦ μήτε τινός**

άλλου των όντων το σύνολον επαισθάνεσθαι, ει μη μόνου του δια της αγάπης εν αυτώ την τοιαύτην έλλαμψιν ενεργούντος. Τότε δε και περί τους περί Θεού λόγους κινούμενος, καθαράς και τρανάς τας περί αυτώ λαμβάνει εμφάσεις.

(Μάξιμος, Κεφάλαια περί αγάπης, ΕΠΕ 14, σ. 212)

Δηλαδή, «[...] της δεύτερης καταστάσεως γνώρισμα είναι το ν' αρπαγεί από το θείο και άπειρο φως κατά τη στιγμή ακριβώς που είναι κυριευμένος από τον ορμητικό πόθο της προσευχής, ώστε να μη αισθάνεται ούτε τον εαυτό του, ούτε κανένα γενικά από όλα τα άλλα όντα, παρά μόνο εκείνον που από αγάπη ενεργεί σ' αυτόν την έλλαμψη αυτού του είδους. Τότε, προχωρώντας ο νους στην αναζήτηση όλων των αιτιών που σχετίζονται με τον Θεό, δέχεται καθαρές και σαφείς αποκαλύψεις περί αυτού».

10. Η Τριάδα στον Φίλωνα

Ο Φίλων προσπάθησε να εξηγήσει τους περίεργους πληθυντικούς της Γενέσεως, χωρίς να αναιρέσει τον αυστηρό του μονοθεϊσμό του. Ο Φίλων λέει ότι όταν η ψυχή γεμίσει ολόκληρη και γύρω της από το νοητό θείο φως, μπορεί να συλλάβει την νοητική αναπαράσταση του ενός θεού, τριπλά. Το παράδειγμα που χρησιμοποιεί, λέει ο Φίλων, το αναφέρει καταχρηστικά, εφόσον ο Θεός είναι πάνω από κάθε νόηση. Πιο συγκεκριμένα, το ένα υποκείμενο είναι ο Πατήρ (ο ΩΝ), ο οποίος δορυφορείται από δύο δυνάμεις πρεσβύτατες και εγγύτερες του, την ποιητική (με την οποία διακόσμησε το σύμπαν) και την βασιλική (με την οποία κυβερνάται δίκαια).

*έπειδάν ούν ή ψυχή καθάπερ έν μεσημβρία θεῶ περιλαμφθῆ καὶ ὅλη δι' ὅλων νοητοῦ φωτὸς ἀναπλησθεῖσα ταῖς έν κύκλῳ κεχυμέναις αὐγαῖς ἄσκιος γένηται, **τριττὴν φαντασίαν ένδὸς ὑποκειμένου καταλαμβάνει, τοῦ μὲν ὡς ὄντος, τῶν δ' ἄλλων δυοῖν ὡς ἂν ἀπαυγαζομένων ἀπὸ τούτου σκιῶν**• ὁποῖόν τι συμβαίνει καὶ τοῖς έν αἰσθητῶ φωτὶ διατρίβουσιν• ἡ γὰρ ἐστῶτων ἡ κινουμένων διτταὶ σκιαὶ πολλάκις συνεμπίπτουσι. μὴ μέντοι νομισάτω τις ἐπὶ θεοῦ τὰς σκιάς κυριολογεῖσθαι• κατάχρησις ὀνόματός ἐστι μόνον πρὸς ἐναργεστέραν ἔμφασιν τοῦ δηλουμένου πράγματος, ἐπεὶ τό γε ἀληθές οὐχ ὧδε ἔχει• ἀλλ' ἔστιν, ὡς ἄν τις ἐγγύτατα τῆς ἀληθείας ἰστάμενος εἴποι, **πατήρ μὲν τῶν ὅλων ὁ μέσος, ὃς έν ταῖς ἱεραῖς γραφαῖς κυρίῳ ὀνόματι καλεῖται ὁ ὢν, αἱ δὲ παρ'***

ἐκάτερα αἱ πρεσβύταται καὶ ἐγγυτάτω τοῦ ὄντος δυνάμεις, ἡ μὲν ποιητικὴ, ἡ δ' αὖ βασιλική• προσαγορεύεται δὲ ἡ μὲν ποιητικὴ θεός, ταύτη γὰρ ἔθηκε τε καὶ διεκόσμησε τὸ πᾶν, ἡ δὲ βασιλικὴ κύριος, θέμις γὰρ ἄρχειν καὶ κρατεῖν τὸ πεποιηκὸς τοῦ γενομένου.

(Φίλων Αλεξανδρεὺς, Περί Αβραάμ, 119-121)

Σε ἄλλο του κείμενο, αναφέρει ὅτι «κατὰ τὸν ἕνα ὄντως ὄντα θεὸν δύο τὰς ἀνωτάτω εἶναι καὶ πρώτας **δυνάμεις** ἀγαθότητα καὶ ἐξουσίαν, καὶ ἀγαθότητι μὲν τὸ πᾶν γεγεννηκέναι, ἐξουσίᾳ δὲ τοῦ γεννηθέντος ἄρχειν, τρίτον δὲ συναγωγὸν ἀμφοῖν μέσον εἶναι λόγον, λόγῳ γὰρ καὶ ἄρχοντα καὶ ἀγαθὸν εἶναι τὸν θεόν» (Περὶ των Χερουβίμ», 27)

Αλλοῦ, «ἡνίκα ὁ θεὸς δορυφορούμενος ὑπὸ δυνάμεων ἀρχῆς τε αὖ καὶ ἀγαθότητος εἷς ὢν ὁ μέσος τριττὰς φαντασίας ἐνεργάζετο τῇ ὁρατικῇ ψυχῇ, ὧν ἐκάστη μεμέτρηται μὲν οὐδαμῶς — ἀπερίγραφος γὰρ ὁ θεός, ἀπερίγραφοι δὲ καὶ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ» (Περὶ γενέσεως Ἄβελ, 59).

Μάλιστα, παρακάτω στηρίζει τα λεγόμενά του στην Γραφή. Καὶ συγκεκριμένα στην περίφημη φιλοξενία του Αβραάμ.

Παρατηρούμε, ὅτι αὐτὰ μοιάζουν σε αρκετὰ μεγάλο βαθμὸ με ὅσα ἰσχυρίζονταν ὀρισμένοι ἐκκλησιαστικοί, σαφῶς πρὶν τὴν Ἄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, κατὰ τὴν ὁποία διαμορφώθηκε τὸ δόγμα τῆς χριστιανικῆς Τριάδας.

Ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ἀναφέρονται ὡς «δυνάμεις» καὶ δὲν θεωροῦνται ἰσότιμες τοῦ Πατρὸς, ἐφόσον ἐξαρτῶνται ἀμεσα ἀπὸ αὐτόν. Παραδείγματα ἀποτελοῦν ὁ ἀπολογητὴς Αθηναγόρας (γύρω στο 160-180), ὁ Θεόφιλος Ἀντιοχείας (πὺ ἐδρασε μεταξὺ 169-188), ὁ Ἰππόλυτος (γύρω στο 210) πὺ ἐθετε ἱεραρχία σὲ τὴν Τριάδα, ὅπως ὁ Ἰουστίνος. Ὁ Τερτυλλιανὸς δέχονταν ὅτι ὁ Υἱὸς προήλθε δι' ἀπορροῆς.

Διομήδης